

Наталія Дічек – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: історія української та зарубіжної освіти, методологія історико-педагогічних досліджень, педагогічна персоналістика, зарубіжне макаренкознавство, питання філософії освіти.

✉ n.p.dichuk@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2185-3630>

УДК 37.01:141.82(477)

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-4-127-141>

Подано до редакції: 25.10.2025

Прийнято після рецензування: 04.12.2025

Затверджено до друку: 22.12.2025

Опубліковано: 24.12.2025

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІДЕЙ ВОЛОДИМИРА ЯНЕВА ТА ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА

Анотація. Репрезентовано авторську рефлексію внеску відомих представників педагогічної діаспори ХХ ст. Володимира Янева (1908–1991) та Григорія Ващенко (1878–1967) у формування в української учнівської та студентської молоді національної ідентичності для розвитку нації і свідомої оборони суверенітету своєї держави. У кореляції з теперішніми обставинами російсько-української війни актуалізовано виховні настанови цих педагогів.

Мета статті – засобом порівняльного аналізу ідей Г. Ващенко та В. Янева про засади і шляхи реалізації національно спрямованої виховної стратегії, по-перше, показати рух української педагогічної думки; по-друге, сформулювати узагальнювальні настанови, базовані на міркуваннях цих просвітників, що не втратили значущості й можуть бути корисні для сучасних освітян у формуванні в молоді національної і громадянської ідентичності, гідності, історичної пам'яті, патріотизму.

Дослідження виконано на засадах теорії культурної пам'яті як образу колективного минулого, що наділена функцією ідентифікації (М. Альбваск, Я. Ассман, А. Ассман), концепції національної ідентичності (Е. Сміт). Задіяно текстовий аналіз із залученням герменевтичного підходу до розуміння смислів, вкладених згаданими ученими-педагогами, порівняльний аналіз їхніх ідей на підставі історико-генетичного підходу.

Доведено справедливості міркувань В. Янева про необхідність вправління особистості у психологічному отождненні (з нацією, її героями) як основи виховання українців-патріотів; його ідеї про український виховний ідеал як «захопливий образ державника-патріота», що самостійно в дії конструє свою тотожність. Аргументовано актуальність і висновку Г. Ващенко, що героїзм виявляється не лише в дії, а й у її мотивації, її ідейному підґрунті, бо героїчний вчинок має значущість за умови, що в його основі перебуває служіння ідеї – Батьківщині.

Ключові слова: В. Янів; Г. Ващенко; національна ідентичність; виховний ідеал; історична пам'ять; етнонаціональний архетип; патріот-державник.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. В умовах повномасштабної агресії РФ проти України, яка вже четвертий рік

визорює свою незалежність, посутньо актуалізується необхідність невинно сприяти формуванню в молодих українців національно-патріотичних настроїв, постійно і цілеспрямовано впливати на формування у них національно орієнтованої громадянської свідомості, підпорядкованої національним цінностям та інтересам. Як наголошує сучасна українська дослідниця О. Кіян, національно-культурна ідентичність стає головним пріоритетом української нації й національного самовизначення, вона має створювати стиль життя сучасної учнівської (додамо – і студентської) молоді, забезпечувати становлення патріотичної самосвідомості й гідності, а формування в неї національної ідентичності авторка відносить до умов консолідації українського суспільства в реаліях сьогодення (Кіян, 2023, с. 88).

У зазначеному контексті вважаємо доцільним звернутися до мудрості та настанов, вироблених національною педагогічною думкою і репрезентованих у працях її видатних представників. Зокрема – до згенерованого ними і перевіреного часом знання щодо шляхів племіння поколінь національно свідомих українців. Переконані, що таке знання варто,

- по-перше, активно вивчати і транслювати/поширювати серед сучасників для підтримання історичної пам'яті про розвиток нації, про духовні здобутки синів українського народу, усвідомлене осягнення яких формує національну гордість і національну ідентичність;
- по-друге, використовувати в розробленні практичних підходів до виховання в молоді дієвої любові до Батьківщини. Ідеї наших попередників, сформульовані на базі ґрунтовного розуміння архетипних рис українців, їхньої вдачі, традицій та особливостей, здатні мотивувати і сучасних педагогів-вихователів, і саму молодь до збереження в серці й пам'яті складного, але героїчного історичного шляху нашого народу до державності, надихати на патріотичні вчинки і поведінку заради збереження рідної країни та її незалежності.

На особливу увагу заслуговують міркування і приписи, вміщені в освітньо-культурологічних працях діячів української діаспори, просякнуті посиленням патріотичним напруженням виголошених виховних ідей. Після 1991 р. надбання діаспоріани почали повертатися до нас. Їх запитаність українським суспільством та актуальність можна пояснити і необхідністю повернення замовчуваного наукового, культурного, просвітницького набутку, і його долучення до скарбниці загальноукраїнської гуманітаристики, що вважаємо своєрідним виявом соборності всіх національних духовних напрацювань, штучно роз'єднаних ідеологічними перепонами минулої доби. Головне – вони запитані часом сьогоденішньої боротьби українців із окупантами, оскільки виховники зарубіжної української молоді, без сумніву, досягли вагомих успіхів – завдяки їхнім зусиллям українці світу не втрачають національної ідентифікації, демонструють потужну єдність зі своєю далекою Вітчизною, особливо нині, коли вона бореться з ворогом.

Феномен діяльності українських учених і освітян за кордонами України влучно схарактеризував відомий діяч-активіст американської української діаспори, педагог, культуролог М. Семчишин (1910–1999). Він означив її як один із «найбільш маркантних виявів... національної живучості й окремішності» (Семчишин, 1993, с. 258).

Перш ніж відрефлексувати певні корисні наразі ідеї діаспоріани щодо виховання патріотично орієнтованої молоді, наголосимо, що у пошуку ефективних шляхів впливу на формування національної ідентичності у підростаючих українських громадян влада України теж ухвалює відповідні спрямовуючі рішення. Так, у липні 2024 р. прийнято Державну цільову соціальну програму з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року (Державна цільова соціальна програма ..., 2024).

Формування згаданих особистісних характеристик громадян України сьогодні набуває особливого значення, бо безпосередньо стосується питань сфери національної безпеки і обо-

рони. Констатуючи нагальну потребу в утвердженні української національної та громадянської ідентичності в умовах воєнного стану, зазначені особистісні характеристики у Програмі визнано основними елементами формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам. У меті Програми вказано доцільність спрямувати діяльність відповідних державних органів та громадських інституцій на «створення сприятливих умов та налагодження міжгалузевої взаємодії на загальнодержавному та регіональному рівні для реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності шляхом національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання, громадянської освіти населення України, популяризації суспільно-державних (національних) цінностей України (самобутність, соборність, воля, гідність) та формування на їх основі української національної та громадянської ідентичності» (Державна цільова соціальна програма ..., 2024).

Упевнені, що в реалізації Програми доцільним буде й звернення до досвіду українських діаспор, представники яких, попри багаторічну відірваність від рідної землі, в обставинах життя в країнах-реципієнтах демонструють високу здатність до збереження й плекання національної ідентичності. Можливо тому, що прямо чи опосередковано вони керуються думкою, сформульованою ще Софією Русовою в період її вимушеної еміграції «...і тут можна працювати усе для неї, для рідної неосяжної України» (Русова, 1922, с. 3).

У сучасній виховній практиці України вже добре відомі настанови щодо формування поколінь національно орієнтованих, свідомих громадян-державників, залишені нащадкам у творах, публічних виступах і лекціях Г. Ващенка, А. Животка, І. Огієнка, С. Русової, В. Сімовича, С. Сірополка, С. Смаль-Стоцького. Однак є освітні подвижники українського зарубіжжя, чия спадщина ще мало представлена у сучасному науковому й освітньому дискурсі.

На нашу думку, акцентованої уваги заслуговує філософсько-освітня спадщина Володимира-Михайла Янева (1908–1991), львів'янина за народженням. Протягом 1927–1934 рр. він здобув вищу освіту в гуманітарній галузі (психологія, філософія, соціологія, історія), навчаючись у Львівському університеті, де занурився також у політичну діяльність, та в 1940–1944 рр. – у Берлінському університеті (Герасимова, 2013). Про раннє усвідомлення ним значущості освіти для українців Галичини та необхідності боротися за національні ідеали свідчить його участь ще студентом у діяльності (середина 1920-х років) Організації вищих клас українських гімназій (ОВКУГ), що одночасно стала одним із перших націоналістичних об'єднань на західноукраїнських землях. Досвід політв'язня (унаслідок звинувачень у націоналістично-політичній діяльності протягом 1928–1939 рр. В. Янів зазнав від польської влади 8 арештів та 15 обшуків), а також набутий освітній фах спрямували дослідження В. Янева у галузь соціальної психології та української етнопсихології. Після закінчення Другої світової війни він емігрував до Німеччини, де викладав в Українському вільному університеті (УВУ, м. Мюнхен, ФРН), пройшов шлях від старшого викладача до ректора (1968).

Аналіз актуальних досліджень і публікацій з проблеми. Вивчення ступеня дослідженості порушеної в заголовку статті проблеми під кутом зору вже зробленого у межах міждисциплінарного дискурсу уможливує такі міркування. Різні аспекти проблеми ідентичності та її формування в українській гуманітаристиці розглядали:

у контексті формування поняттєво-категорійного апарату, формування теоретичних заклад – О. Стегній, М. Степико, М. Козловець, В. Масненко, Ю. Руденко; у контексті історичної пам'яті – О. Бойко, І. Гирич, Л. Зашкільняк, А. Киридон, Г. Касьянов, Л. Нагорна, Ю. Шаповал; у контексті вироблення освітньо-педагогічних механізмів формування української

ідентичності та патріотизму – І. Бех, В. Демченко, К. Журба, І. Киян, В. Кремень, А. Куруч, Г. Корж, І. Остапенко О. Пометун.

Вивченню спадщини Г. Ващенко в аспекті розроблення ним питань виховання присвятили публікації А. Бойко (2002), О. Волошина (2023), О. Гауряк (2023), С. Головчук (2012, кандидатська дисертація), Н. Дічек (2005; 2024), В. Довбня (2013, докторська дисертація), О. Ігнат (2024), Л. Петренко (2019), В. Сало (2015),

Водночас надбання В. Янева висвітлені в українському дискурсі мало. Серед кількох авторів назвемо Л. Тарнашинську (2023), О. Яблонську (2003), Т. Салигу (2019), О. Овчарук (2022), О. Яся (1996), однак їхні студії не дотичні до нашої теми.

Крім того, зазначимо, що виокремлене питання формування національної ідентичності в сув'язі з ідеями Г. Ващенко чи В. Янева не розглядалися, тим більше в контексті порівняльного підходу до них.

Мега статті – через порівняльний аналіз ідей Г. Ващенко та В. Янева про засади і шляхи реалізації національно спрямованої виховної стратегії, по-перше, показати рух української педагогічної думки; по-друге, сформулювати узагальнювальні настанови, базовані на міркуваннях цих просвітників, корисні для сучасних освітян у формуванні в шкільній та студентській молоді національної і громадянської ідентичності, гідності, історичної пам'яті, патріотизму.

Методи дослідження. Для досягнення вказаних цілей задіяно такі методи теоретичного пізнання: джерельний пошук і ретроспективний аналіз досліджуваних текстів, що здійснювався на підставі історико-генетичного підходу та в руслі герменевтичного підходу до витлумачення дібраних текстів. Аналіз понять, зазначених у назві й меті статті, що сукупно репрезентують сучасний дискурс у галузі експлікації поняття ідентичності, історичної пам'яті, розроблення комеморативних практик.

Теоретичну основу дослідження становили: теорія культурної пам'яті як образу колективного минулого, що наділена функцією ідентифікації, репрезентована в працях М. Альб-вакса (Halbwaks, 1952), А. Ассман (Assman, 2011; 2020); концепція національної ідентичності Е. Сміта (Smith, 1998).

Крім того, текстовий аналіз і герменевтичний підхід до розуміння текстів дає підстави стверджувати, що вживані Г. Ващенком поняття «національне усвідомлення» (Ващенко, 2003, с. 171) та В. Яневим «наше духовне «Я» = національна ідентичність» (Янів, 2006, с. 277) можна тлумачити споріднено і синонімічно до сучасного поняття «національна ідентичність», що означає «ототожнення себе з національною спільнотою на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей» (Стегній, 2020).

Результати та обговорення. Вважаємо, що ідейно-філософська спадщина Володимира-Михайла Янева (1908–1991) заслуговує сьогодні на особливу увагу, адже його життєвий шлях – і політична діяльність, і науково-педагогічна – це приклад вияву непорушної відданості своєму національно орієнтованому покликанню – служінню Україні.

Серед праць В. Янева, присвячених питанням виховання українців, його поглядам на обґрунтування українського виховного ідеалу, є програмовий нарис «Українська вдача й наш виховний ідеал» (Янів, 1963), який, фактично, був на той час неопублікованим лекційним курсом В. Янева, читаним студентам в УВУ (Ясь, 1996). Згідно з оприлюдненим машинописним авторським текстом курсу, його датовано 1951 р. (Янів, 1951).

Наголосимо, що вперше, ще в 1946 р., свою версію виховного ідеалу, на замовлення Спілки української молоді (СУМ в еміграції) чітко сформулював інший український педагог Григорій Ващенко (Ващенко, 1946).

Напевно, майже через 20 років праця В. Янева теж виявилася запитаною політичним часом, бо з'явилося кілька перероблених самим автором варіантів нарису у форматі наукових публікацій, уміщених у збірнику праць УВУ «Вдача українця в світлі «Виховного ідеалу Г. Ващенка (У 85-ліття автора)» (Янів, 1963), збірці «Педагогічні проблеми та дидактичні поради» з назвою «Українська вдача й наш виховний ідеал (Матеріали вишкільного курсу для учителів суботніх шкіл)» (Янів, 1969).

Звичайно, проблему визначення виховного ідеалу українців (хоча й не в дидактичному розумінні, опосередковано) в самій Україні порушували ще на початку XIX ст., наприклад, І. Котляревський засобами літературної творчості. Зацікавлення осмисленням цього феномену стимулювала й праця Д. Бантиш-Каменського (1822) (Єршова, 2015). Попри лояльність цієї авторської версії до царату, книга «сколихнула національну пам'ять української інтелектуальної еліти й стимулювала нові дослідження українських звичаїв, традицій, характеру та ідеалів» (Єршова, 2015, с.417–418).

Однак і Г. Ващенко, і В. Янів переймалися проблемою виховання українців насамперед в еміграції, тих, які вимушено жили поза межами Батьківщини. Хоча й зауважимо, що Григорій Григорович, провісницьки вірячи у перемогу і утворення самостійної України, значною мірою орієнтував свої педагогічні настанови і на майбутніх громадян-українців незалежної Української Держави, зокрема в нарисі «Проект системи освіти в самостійній Україні» (Ващенко, 1957). За Г. Ващенком, виховний ідеал українця/українки мав спрямовувати їх на підпорядкування свого життя меті/гаслу «Службі Богові й Батьківщині» (Ващенко, 1946).

Повертаючись до аналізу вже згаданих праць В. Янева, варто спочатку спробувати розкрити, на яких теоретичних засадах він, як антрополог-етнолог і психолог, базував своє розуміння виховного ідеалу українців. Він особисто писав, що використовував теорію психологічних гонів (інстинктів. – Н. Д.) німецького соціолога А. Фіркандта, концепцію німецького психолога Ф. Лерша про доцільність порівняння різних поглядів на певний народ (Янів, 1993, с. 122).

Варто також наголосити, що європейська філософська антропологія, починаючи з ідей Г. Шелера, виголошених на початку XX ст. у працях «Положення людини в космосі (1928, укр. пер. 1993), «Формалізм в етиці та матеріальна етика цінностей» (1913) дійшла хоча й дискусійного, але відносного консенсусу, що ідеал ніби «кодує» ті цінності, які апріорі фундують наші життєві цілеорієнтації. Наприклад, промовистою є теза Г. Шелера про те, що «...людина може надбудувати над світом свого сприйняття ідеальне царство думок, а з іншого боку, саме завдяки цьому більшою мірою вивільнити для самого духу дрімаючу у витіснених потягах енергію, тобто може сублімувати енергію своїх потягів у духовну діяльність» (Шелер, 1993, с. 152), або про те, що ідеал є образом недосяжної мети («вихід за межі» (Sheler, 1913). Проте підкреслимо: така мета-ідеал є вкрай необхідною для життя, вона живить нашу уяву, і допомагає вибудовувати нам певні лінії поведінки. Ідеал не може бути «об'єктивним» образом, тому його не можна подавати як образ науковий, що йде, нібито, від певної об'єктивної картини, від наукового передбачення цілей суспільного життя. Ідеал – це символічне утворення, бо це образ того, що, по суті, образом бути не може, оскільки є «чистою сутністю» (Сафонік, 2020).

Доречно згадати також про інший напрям європейської філософської думки, який розробляв теоретичні засади ідеалу людини, – марксизм, дітище європейського Просвітництва. У міркуваннях представників цієї доктрини було досягнуто вершин в експлікації комуністичного ідеалу, але він містифікував і водночас до крайнощів ідеологізував проблему ідеалів. Як виважено стверджував у 1970 рр. український філософ В. Шинкарук, завдяки своїй тонкій філософській інтуїції, раціональне розуміння позитивних сторін так званого комуністичного ідеалу варто вбачати не в тому, щоб говорити від імені науки, наукової картини світу, на яку

претендував історичний матеріалізм, а навпаки стверджувати, що вся значущість цього ідеалу полягає в тому, що він у своїх витоках намагався відстояти принципи для сучасної цивілізації бачення цінностей, яке називало себе «гуманізмом» (Шинкарук, 2004, с. 322–325).

Звертаючись до міркувань В. Янева, акцентуємо увагу на їхній принципово важливій особливості, пов'язаній із розглядом автором ідеалу виховання не узагальнено (як значною мірою у Г. Ващенка), не як певне гасло-максиму, настанову, а суто у практично-прагматичному значенні й у тісному контексті з життям в емігрантському середовищі з його специфікою і труднощами щодо збереження вимушеними українськими вигнанцями своєї національної ідентичності. До утруднень учений відносив істотне зменшення на початок 1960-х років впливу родини і церкви на виховання молоді в іноетнічних умовах (Янів, 1963, ч. 7, с. 11–12), констатував «майже відсутність впливу громади» на виховний процес дітей-емігрантів. Тому діяч висноував, що на чужині саме школа повинна взяти на себе вагому частину функцій згаданих суспільних інституцій та розробити виховний ідеал, що відповідав би особливостям життя поза межами рідної землі в іноетнічному й чужомовному середовищі.

У сув'язі з цією думкою постає й обстоювання вченим положення, що розумінням основної мети виховання насамперед треба спорядити вчителя, бо «саме вчитель, у той чи той спосіб формує в школі нову генерацію людства» (Янів, 1951). При цьому, як культуролог і дослідник української літературної спадщини, у своїх педагогічних розмислах В. Янів демонструє глибоке розуміння семантики понять, а тому уточнює, що слово «формувати» містить сенси і навчання, і виховання, отже, не можна ні школу, ні вчителя ізолювати від виховного процесу.

Г. Ващенко теж надавав важливого значення школі як впливовому актору у формуванні самоідентифікації дитини, але ключовим називав вплив родинного середовища.

Сутність українського виховного ідеалу В. Янів розглядав на тлі української етнопсихології. Зауважимо, що й Г. Ващенко торкався питань встановлення узагальнених рис архетипу українців, але не стільки в контексті психології, скільки в історичному контексті.

Розгляд архетипів українців В. Янів здійснив, базуючись переважно на ідеях К. Юнга, принаймні в його текстах наявний перегук ідей щодо окреслення механізмів духовного розвитку особистості, які український дослідник творчо трансформував. Тому є підстави вважати, що К. Юнг справив вплив на вибудову В. Яневим своєї етнопсихологічної концепції.

За К. Юнгом, душа і особистість не є тотожними, але тісно пов'язані через архетип Самості, який об'єднує свідомі та несвідомі аспекти психіки. Самість — це центральний архетип, що прагне до цілісності особистості, інтегруючи всі частини душі в єдине гармонійне ціле (Юнг, 2018, с. 36).

На розвиток ідей німецького психолога в текстах В. Янева приділено багато уваги феномену ототожнення (за К. Юнгом). Український дослідник оперує такими поняттями, як «комплекс меншовартості», «ототожнення як наслідування прикладу», «ототожнення з «душею предків», «ототожнення з культовими героями», «ототожнення з групою». Та головним у К. Юнга, як пише сучасний психолог О. Сабадуха, (Сабадуха, 2021, с. 61), є міркування, що приклад (ототожнення) справляє життєдайний вплив на духовний розвиток людини, і цю думку поділяє В. Янів.

Власне, дослідження етнопсихології стало для В. Янева чи не ключовим напрямом наукових студій упродовж 1950–1980 рр. Учений доводив необхідність синтезу двох аспектів цілевизначення своїх розвідок, зокрема й виховного ідеалу:

- по-перше, ствердження самотності українського народу;
- по-друге, доведення його належності до європейського культурного простору.

Найглибше своє дослідження архетипу українців В. Янів виклав у фундаментальній праці «Нариси до історії української етнопсихології» (Янів, посмертне видання 1993 р., уперше

оприлюднена в 1965 р.). На нашу думку, саме студювання етнопсихології спричинило роздуми дослідника про освітній ідеал українців, підходи до розроблення якого значною мірою він пов'язував із необхідністю урівноважити архетипні позитивні й негативні особливості, що сформувалися внаслідок історичної, географічної, духовної та філософської «межовості» українського етносу.

Протягом тисячоліть на землях України перетиналися численні торговельні та завойовницькі шляхи, що трансформували географічну специфіку місцезнаходження в геополітичні смисли і водночас перешкоджали створенню власної самостійної Української держави. У праці «Українське мистецтво на культурно-історичному тлі України у зв'язку з її геополітичним розташуванням» (Янів, 1987) В. Янів узагальнює своє розуміння феномену «межовості», що з'явилося в його працях ще в 1960-х роках як системотвірний чинник формування етнопсихології українців. Він обстоює думку, що «межовість» спричинила притаманну українцям еkleктичність мислення, світорозуміння, часом – духовне спустошення, а також зосередженість на внутрішньоособистісному житті та житті своїх малих спільнот/громад, родини (Янів, 1993, с. 129).

Сучасна дослідниця, культуролог О. Овчарук застосувала до характеристики ментальності українців за В. Яневим поняття «транзитивність» мислення (за Овчарук, 2022, с. 31). Розширимо вжите нею в оцінці культурологічного аспекту праць В. Янева поняття «транзитивність» щодо характеристики ментальності українців, додаючи своє тлумачення феномену української етноментальності на підставі застосування сучасного соціологічного терміна «транзитивність», тобто «перехідність». Цим терміном нині означають властивість етносоціуму існувати одночасно в кількох темпоральних парадигмах, поєднувати риси, властиві різним ціннісним, чи й світоглядним, системам (Балановський, 2008, с. 290). На нашу думку, одним із перших, ще в XIX ст., особливості архетипу українців у праці «Дві руські народності» («Две русские народности», 1861)¹ встановив видатний український історик М. Костомаров, описуючи характерологічні відмінності між двома сусідніми народами – українцями і росіянами. Про перехідність вдачі українців згодом зазначав й інший видатний український історик М. Грушевський (Грушевський, 1991), який визнавав явище української етносоціальної нестійкості, або, по-сучасному, транзитивності (хоч обидва вчених не вживали такий термін, але за змістом їхні судження відповідають йому).

І досі транзитивність залишається ознакою українського соціуму (Подп'ятнікова, 2017; Абакумова, 2015; Матвеева, 2015; Білоус, 2017). Відповідно, наше суспільство характеризує як транзитивне, суперечливе, що є доказом справедливості обґрунтованих зокрема й В. Яневим, етнопсихологічних рис українців: «Українець – це людина “малих гуртів”, в які він безпосередньо врастає. Всі ті малі спільноти – родина, братство, громада – сильно злютовані почуваннями. Далеко менше зрозуміння до великих спільнот, до поставання яких треба певного абстракційного процесу. Все-таки, під впливом ідеалістичної постави є пошана традиції як суми витворених століттями ідеалів, і традиція виконує важливу дисциплінуючу функцію, зокрема важливу при відомій анархічності вдачі. Авторитет ідеалу є багато сильніший від авторитету конкретної одиниці, а протиставлення колишньої свободи, що уможли-

¹ Завважимо, що аналізу цього та інших творів М. Костомарова, ще й у порівнянні з ідеями плеяди його українських наступників у праці «Нариси до історії української етнопсихології» В. Янів присвятив понад 40 сторінок (Янів, 1993, с. 19–59), наголосивши, що той дав «певну синтезу цілості» характеру українців (Там само, с. 59). Окремо при цьому В. Янів проаналізував «Книги буття українського народу», створені колективною думкою членів Кирило-Мефодіївського братства, в яких, на його думку, опосередковано відображено «ідеал українського суспільного життя, і тим самим ідеал українця» (Там само, с. 30).

влювала самовияв і своєрідні форми життя ("вольності") сучасній неволі, є чинником, скріплюючим традиціоналізм» (Янів, 1993, с. 129).

Властива ідеалістичному світосприйняттю нашого народу значущість авторитету саме ідеалу – як зразка для наслідування (ототожнення!), на наш погляд, і спонукала вченого до спроби обґрунтувати свій варіант. Адже В. Янів уважав, що українець чинить спротив визнанню «живих» авторитетів, а якщо й доходить до їхнього визнання, то «радіше під впливом настрою, – хвилевого захоплення, ніж внаслідок холодного аналізу заслуг цілого життя людини. Звідси часта пошана авторитетів малого формату, при рідкості справжніх історичних авторитетів великого масштабу» (Янів, 1993, с. 128–129).

Поціновуючи належно природні обдарування українців, добре знаючи їхню історичну долю, В. Янів бере відповідальність за оприлюднення критичних думок, спрямованих, проте, на конструктивний пошук подолання проблем національної вдачі. Так, він пише, що українцям притаманні «тиха рефлексія і контемпляція (споглядальність. – Н. Д.)», означає їх як утечу від зовнішнього світу, замкнення в собі, що призводить до переважання в українця щоразу більше зацікавлення власним «Я», а не зовнішнім світом, і є підставою інтровертивної вдачі (Янів, 1963, ч. 7, с. 13). Водночас таке самозанурення плекає в особі українця поетичне світобачення, кордоцентризм, релігійність, однак призводить до пасивності, зменшення зацікавлення в опануванні світу засобами розуму та дослідом. У результаті таких каузальних узалежнень пізнавати світ вважається більшою цінністю, ніж активно його здобувати.

Заглиблюючись у з'ясування проблеми індивідуалізму українців, учений розкриває його багатоаспектність. Один аспект був спричинений умовами життя, що минало у важких обставинах граничних ситуацій України як проміжної землі, а інший аспект індивідуалізму формувався саме з інтровертності людини і породжував з мікrokосмосу внутрішнього життя замкненої в собі людини «макркосмос», який прагнув справедливості і був готовий її домагатися. У цьому В. Янів убачав основу української філософічності (Янів, 1963, ч. 7, с. 22). Проте він зауважує, що внаслідок послаблення волевияву українці не досягають рівня «створення великих філософських систем» і називає це «трагізмом та парадоксом ситуації, коли великий філософський та поетичний народ не має власних видатних філософів і поетів. Народ, співучість та пісенна культура якого мало з ким може зрівнятися, одночасно мало має своїх композиторів. При своєрідній характеристичності та просторово-архітектурній цілості українського села українці не мають архітекторів великого стилю, а їх творчі досягнення найбільше проявилися у вишивці та писанці, ніж у пластичних мистецтвах» (Янів, 1963, ч. 7, с. 23). Дозволимо собі висловити незгоду з твердженням ученого про відсутність в українців видатних поетів. Твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки прикрасили б історію письменства будь-якої європейської народності.

На продовження характеристики культурно-мистецьких надбань українців, учений пише: «Коллективна творчість індивідуалістичного народу заступила індивідуальних геніїв. <...> Це парадокс, на який багата наша вдача й історія» (Янів, 1963, ч. 7, с. 23). Влучним видається ще одне його спостереження-висновок: «Символ заступив конструкцію». Разом із тим учений наводить приклад європейського індивідуалізму, властивий західним демократіям, де така характерологічна риса не стає на заваді соціального розвитку, бо постає у певній рівновазі з умінням підпорядковуватися іншій індивідуальності: «Бажання самовияву та підкреслення своєї індивідуальності має своє доповнення, але й врівноваження у добровільному підпорядкуванні іншій індивідуальності (звичайно, зі збереженням усіх засад, які привели до модерної демократії), там індивідуалізм не представляє загрози» (Янів, 1963, ч. 7, с. 13). В українців унаслідок століть неволі творчий спротив набував ознак чесноти, а бунт – ідеалізації (Янів, 1993, с. 127).

Навмисне розлого подали думки вченого, аби звернути увагу читача на стиль дослідницького викладу В. Янева: автор постійно демонструє читачам уявний калейдоскоп історичних подій, зразків українських літературних і поетичних творів, думок видатних українців, базуючи на їхній мінливій контекстності свої висновки, що створює оригінальну картину духовного життя українства, його психологічний портрет та переконує у глибинності розуміння дослідником об'єкт/предметної сфери дослідження.

В інтерпретації вченого український індивідуалізм «межує із анархічністю та є результатом історичної долі українців». Він виявляється не лише як етнопсихологічна ознака, а і як первісна риса національного характеру: «Творчий спротив чужому насиллю з одночасним обмеженням – в умовах невільного життя – можливостей самовияву призвели нас взагалі до певної негативної постави до всякої влади, до бунту, до браку послуху й дисципліни, до негативізму» (Янів, 1963, с. 13). (У «Нарисах до історії української етнопсихології» вчений вживає замість терміна «негативізм» термін «нігілізм» – Н. Д.) Наявністю зазначених особливостей української вдачі автор і пояснює необхідність у коригуванні їх шляхом відповідного виховання згідно з виробленим й прийнятим українською спільнотою виховним ідеалом.

Зазначимо, що теоретичні побудови В. Янева вирізняє аргументованість, підкріплена прикладами не лише з української культурної спадщини, а й з європейської науки, покликаннями на думки інших українських діячів сучасної автору гуманітаристики – І. Мірчука, М. Шлемкевича, Я. Яреми і своїх попередників – М. Костомарова, Д. Донцова, В. Липинського.

Загалом в окресленні ідеалу виховання українців-емігрантів учений ґрунтувався на положеннях про загальнолюдський виховний ідеал, релігійний виховний ідеал, а також національний виховний ідеал. Він вважав, що згадані види виховного ідеалу мають взаємоузгоджуватися, а в їхньому визначенні варто враховувати етнопсихологічні характеристики певного народу: «... національний виховний ідеал не потребує, і навіть не повинен, заперечувати загальнолюдського, а навпаки: національний ідеал базується, впливає із загальнолюдського; він, апробуючи – підтверджуючи – поглинаючи вселюдські та загальнови-знані цінності, доповнює їх тими рисами, які спеціально відповідають духовності чи рисам даного народу» (Янів, 1992, с. 6).

Розкриваючи й обґрунтовуючи свої погляди на етнопсихологічні домінанти українців¹, учений, попри безсумнівну відданість своєму народу, не йде шляхом компліментарності і звеличення, критично висвітлює недоліки і хиби, що заважають нації рухатися вперед. Так, чи не найвиразнішою характерологічною рисою українців він називає індивідуалізм, додає хибу надмірної емоційності й ідеалістичності, які відсувають на другий план розвиток сцієнтичного (наукового. – Н. Д.), дослідно-експериментального способу осягнення світу, а також переважання ресентиментних настроїв стосовно успішніших спільнот, відчуття заздрості (Янів, 1992, с. 13–15). Він убачає гальмівне значення деяких архетипних особливостей вдачі українців, а тому і формулює авторську версію виховного ідеалу, покликаного, на його переконання, виконувати коригувальну / виправну / удосконалювальну функцію, функцію спрямування особистості та відповідати суспільно-державному запиту. Наголосимо, що дослідник прагнув сформулювати дієвий за змістом ідеал, спираючись на який педагоги і вихователі могли б чітко увяляти, як їм треба діяти та чого прагнути у формуванні особистості.

Зупинимося на визначених ученим функціях виховного ідеалу. Так, приділяючи найбільшу увагу функції виправлення, В. Янів писав, що воно має відбуватися лінійно «послаблення

¹ Окрім доведення належності українців до європейського культурного простору, викладеного у фундаментальній праці, «Нариси до історії української етнопсихології», вчений розглядав й аналізував окциденталізм українців у праці «Психологічні основи окциденталізму» (1996).

українського індивідуалізму, скріплення дисципліни, пробудження бажання самопідпорядковуватися, визнавати іншу індивідуальність, цінити чужу заслугу» (Янів, 1992, с. 16). Як прихильник гуманістичної психології він пропонує не домагатися цього обмежуванням особистості чи її виявів, а йти шляхом її активізації, формуванням у неї спрямованості на дію, що має завершуватися «виразним ефектом (результатом. – Н. Д.)», який дає виразне відчуття вдовolenня успіхом і «поєднує послаблює комплекс меншоцінності та родить віру в себе, степенуючи ще більше нашу особисту діяльність, активність» а також сприяє ситуаційному виплекуванню почуття сили, що, своєю чергою, впливає на формування вольових якостей (Янів, 1992, с. 16).

Синонімічно до поняття «діяльність» особистості вчений вживає поняття «динамічність» особистості. «Динамічність» як постійне бажання завершених досягнень, писав він, «відвертає увагу особистості від активності інших, зависти, критиканства, від «підставлення ноги» (Янів, 1992, с. 16). «Динамічність» особистості має формуватися разом із вольовитістю від самого дитинства, наголошує В. Янів, адже активність і динамічність особи ведуть до динамізування суспільного середовища.

На думку вченого, взаємозв'язок виховного ідеалу та національної вдачі – основа збереження національної самобутності, бо виховний ідеал у поєднанні з урахуванням національних психічних рис сприяє формуванню і збереженню національної ідентичності, підтримує традиції. Водночас, за В. Яневим, виховання особистості в еміграції має поєднуватися з процесами соціалізації та інкультурації як входження людини в культуру свого народу та народу-реципієнта. А вчитель має виплекувати в української дитини / учня бажання долучатися до селекційного процесу чужої школи та «скріплювати» віру у свої сили в різних критичних ситуаціях, що супроводжують процес навчання/виховання/соціалізації, у т. ч. зумовлених обставинами життя на чужині.

Підкреслюючи такі риси ментальності, культури українців, як духовність, В. Янів зазначає, що «межовість» України «у майбутньому може стати для нас нашою силою, бо поки вона є нашою слабкістю. Вона може стати основою неповторної оригінальності і нашого посланництва» (Янів, 1993, с. V). А назагал виховним ідеалом українця в еміграції має бути ідеал творчої індивідуальності з «власним поглядом на світ», із виплеканим прагненням «змагатися з іншими людьми та їх випереджувати», з внутрішньою потребою ставити перед собою складні завдання й домагатися їх виконання.

Констатація вченим нагальної потреби у практичному увиразненні виховного ідеалу українців викликана його усвідомленням, що зміст ідеалу має бути пов'язаним із «точно з'ясованою великою метою», із важливим завданням дати новим поколінням українців «захопливий образ державника-патріота, який стояв би високо понад партіями, клясами, групами, кліками, понад злобою дня» (Янів, 2015). В. Янів стверджував, що культивувати необхідно такий виховний ідеал, який би, «раховуючися із вдачею народу та дбаючи про те, щоб утримати в загальних рисах вдачу народу (необхідну для збереження духовної самобутності), вказував би одночасно на виховну ціль, скріплення національних прикмет із рівночасним послабленням національних хиб» (Янів, 1951)

Тому головне освітянське завдання – проведення тривалої, рутинної, непростої щоденної роботи з формування у дітей і молоді української самоідентифікації, історичної пам'яті, що консолідує націю, не відкидаючи й прийоми пропаганди, бо в контексті війни вона є необхідним засобом поширення доцільних для нації знань.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Ураховуючи, що національна ідентичність – рухома сфера ідей, цінностей і смислів культури, сприйнятих й артикульованих

більшістю громадян країни (Стегній, 2020), мусимо констатувати: ідеї висловлені істинними патріотами не втрачають актуальності, а виховні ідеї В. Янева та Г. Ващенко доводять, що їхня сутність відповідає сучасним спрямуванням Нової української школи, отже, вони й варті глибшого освоєння, а головне – упровадження в освітнє життя. У цьому і полягає ключова перспектива.

Трохи трансформуємо продовження визначення за О. Стегнієм і зауважимо, що національна ідентичність – це ототожнення себе з національною спільнотою на основі стійкого емоційного зв'язку, прийняття історичної пам'яті, традицій, культури, мови, політики, а також групових норм і цінностей. Тоді вочевидь постає справедливість міркувань В. Янева про ототожнення як основу виховання українців-патріотів, його вислову про ідеал як «захопливий образ державника-патріота» (Yaniv, 2015), який самостійно конструє свою тотожність. Бажано щоб вона узгоджувалася з виховним ідеалом, який цілком варто запозичити і в Г. Ващенко, адже він писав, що героїзм виявляється не лише в дії, а й у її мотивації, її ідейному підґрунті, бо героїчним вчинок є лише за умови, що в його основу покладено служіння ідеї (Ващенко, 2003, с. 34). Ця теза особливо актуальна тепер, коли відбувається війна.

Вочевидь різні обставини викликають до життя різних героїв, а подолання історичного минулого не скасовує історичних пантеонів, натомість виробляються новий набір імен і нова ієрархія (Грицак, 2023). У відборі до неї має домінувати принцип зміни ідеї «страдництва» українців на життєствердну ідею успішної нації (Городня, 2019), максимально орієнтованої на пошук суспільного порозуміння і соціальної відповідальності, а до пантеону увійдуть особи – консолідатори нації, які зреформували країну, носії невмирущої народної моралі, що відіграли роль пасіонарних інтеграторів, ті, хто стали символами й уособленням українського успіху.

Узагальнюючи думки про науковий доробок обох учених, можна стверджувати: в їхніх працях віддзеркалене (меншою чи більшою мірою) прагнення міждисциплінарного – на засадах культурної та соціальної антропології, педагогіки і психології, етнології, етнопсихології, історії та історії культури – підходу до осмислення феномену українства. «Навіщо?» – можуть спитати наші сучасники. Для того, аби шукати наукову істину, яка б допомогла українському народові зрозуміти своє місце в житті принаймні європейського співтовариства, місце, зумовлене насамперед своєрідним географічним розташуванням українських теренів, що вплинуло на творення ціннісно насичених архетипних рис характеру й внутрішнього світу українців, їхньої розмаїтої та самобутньої культурної спадщини та рис вдачі.

Завершимо свій виклад словами Володимира Янева, що звучать дуже актуально для нас, освітян: «...якщо розуміти людину, як певне ціле, то не можна в тому «цілому» штучно відділити, ізолювати поодинокі дії, функції, процеси. Таким чином, навчання й виховання можуть взаємно тільки скріплюватися й доповнюватися: коли, з одного боку, послідовно ведене навчання стає автоматично вихованням, тоді, з другого, – через відповідне виховання можемо скріпити навчальний процес, і тому, напр., так дуже важливо при навчанні використати самовиховні організації, які навчання вплітають непомітно у свою виховну програму, іноді, напр., у Пласті, у вигляді ігор чи забав» (Янів, 1993, с. 27).

Використані джерела

- Абакумова, В. (2014). Методологія дослідження мінливих періодів історії. Історичні студії суспільного прогресу, 8, 21-32.
- Балановський, Я. (2008). Явище соціальної транзитивності – чинник темпоральної маргінальності суспільства. *Наук. записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса*, (40), 289–297.
- Білурус, О. (2017). Історичні та стратегічні імперативи трансформації та модернізації транзитивних країн в умовах глобалізації. У *Історичні та стратегічні імперативи модернізації провідних і транзитивних країн світу: збірник наук. праць*, с. 5–12. Київ: Інститут всесвітньої історії НАН України.
- Ващенко, Г. (1994). Виховний ідеал. Полтава: Редакція газети «Полтавський вісник».
- Ващенко, Г. Г. (2003). Завдання національного виховання української молоді. У *Хвороби в галузі національної пам'яті*, т. 5, с. 170–176. Київ: Школяр.
- Ващенко, Г. Г. (2003). Героїзм. У *Хвороби в галузі національної пам'яті*, т. 5, с. 31–35. Київ: Школяр.
- Ващенко, Г. Г. (1957). Проект системи освіти в самостійній Україні. Мюнхен: Центральний Комітет СУМу.
- Герасимова, Г. П. (2013). Янів Володимир-Михайло Осипович. У *Енциклопедія історії України*, т. 10: Т-Я (В. А. Смолій та ін. (Редкол.), НАН України. Інститут історії України). Київ: Наукова думка. http://www.history.org.ua/?termin=Yaniv_V
- Городня, Н. (2018). Чинники формування історичної пам'яті сучасної української молоді. Історичні і політологічні дослідження. Спец. вип., 28–33.
- Грицак, Я. (2023). Інтерв'ю («Українці поховали «русский мир» – історик Я. Грицак про деякі підсумки 2022 року»). <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayintsi-russkyu-mir-putin/32203190.html>
- Грушевський, М. (1991). Хто такі українці і чого вони хочуть, с. 38–51. Київ: Знання України.
- Дічек, Н. П. (2024). Григорій Ващенко і наш час, або чи актуальна українська історико-освітня спадщина в обставинах воєнного стану? *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Збірник наукових праць Уманського держ. пед. ун-ту, 1(29), 98-107.
- Єршова, Л. (2015). Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX – початок XX століття). Київський, Одеський, Харківський навчальні округи (монографія). Житомир: Вид. Євенок О. О.
- Кабінет Міністрів України. (2024). Державна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року (Постанова № 864). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text>
- Кіян, О. (2023). Формування національної ідентичності учнівської молоді як умови консолідації українського суспільства в реаліях сьогодення. *Нова педагогічна думка*, (1), 86–92. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2023-113-86-92>
- Костомаров, М. (1923). Дві руські народности (переклад Олександр Кониський ; з переднім словом Дмитра Дорошенка). Київ: Ляйпціг: Українська Накладня, Друкарня К. Г. Редера.
- Матвеева, Л. (2015). Транзитивне суспільство та транзитивна держава як категорії сучасного суспільствознавства. *Південноукраїнський правничий часопис*, (2), 6–9.
- Овчарук, О. (2022). Культурологічні аспекти наукових студій Володимира Янева. *Культура і сучасність*, (1), 28–34.
- Подп'ятнікова, А. (2017). Вплив транзитивного простору держави на розвиток суспільства: державно-управлінський аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 1 (32), 49–53.
- Русова, С. (1922). Свята на чужині. *Українська трибуна*, (12), 3.
- Сабадуха, О.В. (2021). Механізми духовного розвитку людини в контексті психології К. Юнга та сучасних уявлень про людську сутність. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 32 (71), 6, 55–61.
- Сафонік, Л. (2020). Розуміння сенсу життя в антропологічній думці М. Шелера, А. Гелена та Г. Плеснера: компаративний аналіз. <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/Rozuminnia-sensu-zhyttia-v-antropologichniy-dumtsi-M.-SHelera-A.-Helena-ta-H.-Plesnera-komparatyvnyu-analiz.pdf>
- Семчишин, М. (1993). Тисяча років української культури. (Історичний огляд культурного процесу). Київ: Друга рука: Фенікс (перевидання 1985 р.).
- Стегній, О.І. (2020). Національна ідентичність. У *Енциклопедія Сучасної України* (Дзюба, І. М., Жуковський, А. І., Железняк, М. Г. та ін. (Редкол.), НАН України, НТШ). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-71062>

Шелер, М. (1993). Положення людини в космосі. У Читанка з історії філософії (у 6 кн.), кн. 6. За-рубіжна філософія ХХ сторіччя, с. 146–152. Київ: Довіра.

Шинкарук, В. (2004). Про смисл буття. У Шинкарук, В. У Вибрані твори (у 3 т.), т. III (2), с. 322–325. Київ: Український Центр духовної культури. (Філософська спадщина України).

Юнг, К. (2018). Архетипи і колективне несвідоме (2-ге вид.). Львів.

Янів, В. (1951). Українська вдача і національний виховний ідеал. <https://ounuis.info/library/handwritten-manuscripts-typed-manuscripts/1951/volodymyr-yaniv-ukrainska-vdacha-i-nash-vykhovnyi-ideal.html>

Янів, В. (1963). Вдача українця в світлі «Виховного ідеалу» Г. Ващенко (У 85-ліття автора). Наукові Записки УВУ, (7), 10–47.

Янів, В. (1969). Українська вдача й наш виховний ідеал. У Педагогічні проблеми та дидактичні поради (Матеріали вищкільного курсу для учителів суботніх шкіл). Мюнхен.

Янів, В. (1987). Українське мистецтво на культурно-історичному тлі України у зв'язку з її геополітичним розташуванням. Відкриття збірної мандрівної виставки у Ювілей 60-ліття УВУ. Мюнхен: Mühlthaler's Buchund Kunstdruckerei GmbH.

Янів, В. (1993). Нариси до історії української етнопсихології (Упоряд. М. Шафовал). Київ: Знання.

Янів, В. (1992). Українська вдача й наш виховний ідеал. Тернопільський обл. ін-т удосконалення вчителів (передрук праці 1963 р.).

Янів, В. (1996). Психологічні основи окциденталізму (Упоряд. М. Шафовал). Мюнхен: Ukrainische Freie Universitat.

Ясь, О. (1996). Українська історіографія та етнопсихологія Володимира Янева. Розбудова держави, (10), 12–14.

Assmann, A. (2020). Re-imagining the Nation: Memory, Identity and the Emotions (Erasmus Medal Lecture 2019, AE GM Barcelona). *European Review*, 29 (1), 1–15. <https://doi.org/10.1017/S1062798720000988>

Halbwachs, M. (1952, 1992). *On Collective Memory*. Chicago: London: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226774497.001.0001>

Scheler, M. (1973). *Formalism in Ethics and Non-formal Ethics of Values*. Evanston: Northwestern University Press.

Smith, A., & Smith, A. (2013). *Nationalism and Modernism* (1st Ed.). Tylor and Frensis. Retrieved from <http://www.perlego.com/book/1619688/nationalism-and-modernism-pdf>

Yaniv, V. (2015). *Towards the Great Aim, the educational Idea of the Scout Movement*. <https://100krokov.info/2015/02/volodymyr-yaniv-do-velykoji-mety/>

References

Abakumova, V. (2014). Metodolohiia doslidzhennia minlyvykh periodiv istorii. *Istorychni studii suspilnoho prohresu*, 8, 21–32 (in Ukrainian).

Balanovskyi, Ya. (2008). Yavyshche sotsialnoi tranzytyvnosti – chynnyk temporalnoi marhinalnosti suspilstva. *Nauk. Zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa*, (40), 289–297 (in Ukrainian).

Bilorus, O. (2017). Istorychni ta stratehichni imperatyvy transformatsii ta modernizatsii tranzytyvnykh krain v umovakh hlobalizatsii. In *Istorychni ta stratehichni imperatyvy modernizatsii providnykh i tranzytyvnykh krain svitu*: zbirnyk nauk. prats, pp. 5–12. Kyiv: Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy (in Ukrainian).

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *Derzhavna tsilova sotsialna prohrama z utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti na period do 2028 roku* (Postanova No. 864). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).

Vashchenko, H. (1994). *Vykhovnyi ideal*. Poltava: Redaktsiia hazety «Poltavskiy visnyk» (in Ukrainian).

Vashchenko, H. H. (2003). Zavdannia natsionalnogo vykhovannia ukrainskoi molodi. In *Khvoroby v haluzi natsionalnoi pamiaty*, vol. 5, pp. 170–176. Kyiv: Shkoliar (in Ukrainian).

Vashchenko, H. H. (2003). Heroizm. In *Khvoroby v haluzi natsionalnoi pamiaty*, vol. 5, pp. 31–35. Kyiv: Shkoliar (in Ukrainian).

Vashchenko, H. H. (1957). Proekt systemy osvity v samostiinii Ukraini. Miunkhen: Tsentralnyi Komitet SUMu (in Ukrainian).

Herasymova, H. P. (2013). Yaniv Volodymyr-Mykhalo Osypovych. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy, vol. 10: T-Ya* (Smolii, V. A. et al. (Eds.), NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy). Kyiv: Naukova dumka. http://www.history.org.ua/?termin=Yaniv_V (in Ukrainian).

Horodnia, N. (2018). Chynnyky formuvannya istorichnoi pam'iaty suchasnoi ukrainskoi molodi. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*, Spets. vyp., 28–33.

Hrytsak, Ya. (2023). *Interviu («Ukrainci pokhovyly «russkyi myr» – istoryk Ya. Hrytsak pro deiaki pidsumky 2022 roku»)*. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayintsi-russkyy-mir-putin/32203190.html> (in Ukrainian).

Hrushevskyy, M. (1991). *Khto taki ukrainci i choho vony khochut*, pp. 38–51. Kyiv: Znannia Ukrainy (in Ukrainian).

Dichek, N. P. (2024). Hryhorii Vashchenko i nash chas, abo chy aktualna ukrainska istoriko-osvitnia spadshchyna v obstavynakh voiennoho stanu? *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia. Zbirnyk naukovykh prats Umansoho derzh. ped. un-tu*, 1(29), 98–107 (in Ukrainian).

Yershova, L. (2015). *Transformatsiia vykhovnoho idealu v Ukraini (XIX – pochatok XX stolittia)*. Kyivskyy, Odeskyy, Kharkivskyy navchalni okruhy. Zhytomyr : Vyd. Yevenok O. O (in Ukrainian).

Kiian, O. (2023). Formuvannya natsionalnoi identychnosti uchnivskoi molodi yak umovy konsolidatsii ukrainskoho suspilstva v realiiakh sohodennia. *New pedagogical thought*, (1), 86–92. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2023-113-86-92> (in Ukrainian).

Kostomarov, M. (1923). *Dvi ruski narodnosti* (pereklav Oleksander Konyskyi; z perednim slovom Dmytra Doroshenka). Kyiv: Liaiptsig: Ukrainska Nakladnia. Drukarnia K. H. Redera (in Ukrainian).

Matvieieva, L. (2015). Tranzytyvne suspilstvo ta tranzytyvna derzhava yak katehori suchasnoho suspilstvoznavstva. *Pivdenoukrainskyy pravnychy chasopys*, (2), 6–9 (in Ukrainian).

Ovcharuk, O. (2022) Kulturolohichni aspekty naukovykh studii Volodymyra Yaneva. *Kultura i suchasnist*, 1, 28–34 (in Ukrainian).

Podpiatnikova, A. (2017). Vplyv tranzytyvnoho prostoru derzhavy na rozvytok suspilstva: derzhavno-upravlinsky aspekt. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, 1 (32), 49–53 (in Ukrainian).

Rusova, S. (1922). Sviata na chuzhyni. *Ukrainska trybuna*, (12), 3 (in Ukrainian).

Sabadukha, O.V. (2021). Mekhanizmy dukhovnoho rozvytku liudyny v konteksti psykhologii K. Yunha ta suchasnykh uiavlen pro liudsku sutnist. *Vcheni zapysky TNU imeni I.I.Vernadskoho. Serii: Psykholohiia*, 32 (71), 6, 55–61 (in Ukrainian).

Safonik, L. (2020). *Rozuminnia sensu zhyttia v antropolohichnii dumtsi M. Shelera, A. Helena ta H. Plesnera: komparatyvnyi analiz*. <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/Rozuminnia-sensu-zhyttia-v-antropolohichnii-dumtsi-M.-SHELera-A.-Helena-ta-H.-Plesnera-komparatyvnyi-analiz.pdf> (in Ukrainian).

Semchyshyn, M. (1993). *Tysiacha rokiv ukrainskoi kultury. (Istorychni ohliad kulturnoho protsesu)*. Kyiv : Druha ruka: Feniks (perevydannia 1985 r.) (in Ukrainian).

Stehni, O.I. (2020). Natsionalna identychnist. In *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* (Dziuba, I. M., Zhukovskyy, A. I., Zhelezniak, M. H. et al., NAN Ukrainy, NTSh). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-71062>

Sheler, M. (1993). Polozhennia liudyny v kosmosi In *Chytanka z istorii filosofii* (in 6 Vols.), vol. 6: *Zarubizhna filosofia KhKh storichchia*, pp. 146–152. Kyiv: Dovira.

Shynkaruk, V. (2004). Pro smysl buttia. In Shynkaruk, V. *Vybriani tvory* (in 3 Vols.), vol. III (2), pp. 322–325. Kyiv: Ukrainskyy Tsent dukhovnoi kultury (Filosofska spadshchyna Ukrainy) (in Ukrainian).

Yung, K. (2018). *Arkhetypy i kolektyvne nesvidome* (2nd Ed.). Lviv (in Ukrainian).

Yaniv, V. (1951). *Ukrainska vdacha i natsionalny vykhovnyi ideal*. <https://ounuis.info/library/handwritten-manuscript> (in Ukrainian).

Yaniv, V. (1963). *Vdacha ukraincia v svitli «Vykhovnoho idealu» H. Vashchenka* (U 85-littia avtora). *Naukovi Zapysky UVU*, 7, 10–47 (in Ukrainian).

Yaniv, V. (1969). *Ukrainska vdacha y nash vykhovnyi ideal. Pedahohichni problemy ta dydaktychni porady* (Materialy vyshkilnoho kursu dlia uchyteliv subotnikh shkil). Miunkhen, 1969 (in Ukrainian).

Yaniv, V. (1987). *Ukrainske mystetstvo na kulturno-istorychnomu tli Ukrainy y zviazku z yii heopolitychnym roztashuvanniam. Vidkryttia zbirnoi mandrivoi vystavky y Yuvilei 60-littia UVU*. Miunkhen: Mühlthaler's Buchund Kunstdruckerei GmbH (in Ukrainian).

Yaniv, V. (1993). *Narysy do istorii ukrainskoi etnopsykhologii* (Uporiad. M. Shafoval). Kyiv: Znannia (in Ukrainian).

Yaniv, V. (1992). *Ukrainska vdacha y nash vykhovnyi ideal*. Miunkhen: Ternopil: Ukrainskyy Vilnyi Universytet (peredruk pratsi 1963 r.) (in Ukrainian).

Yaniv, V. (1996). *Psykholohichni osnovy oksydenalizmu* (Uporiad. M. Shafoval). Miunkhen: Ukrainische

Freie Universitat.

Yas, O. (1996). *Ukrainska istoriohrafia ta etnopsykholohiia Volodymyra Yaneva*. Rozbudova derzhavy, (10), 12–14 (in Ukrainian).

Assmann, A. (June 2020). Re-imagining the Nation: Memory, Identity and the Emotions (Erasmus Medal Lecture 2019, AE GM Barselona). *European Review*. 29(1), 1–15. <https://doi.org/10.1017/S1062798720000988> (in English).

Halbwachs, M. (1952, 1992). *On Collective Memory*. Chicago: London: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226774497.001.0001> (in English).

Scheler, M. (1973). *Formalism in Ethics and Non-formal Ethics of Values*. Evanston: Northwestern University Press (in English).

Smith, A., & Smith, A. (2013). *Nationalism and Modernism* (1st Ed.). Tylor and Frensis. Retrieved from <http://www.perlego.com/book/1619688/nationalism-and-modernism-pdf> (in English).

Yaniv, V. (2015). Towards the Great Aim, the educational Idea of the Scout Movement. <https://100krokiv.info/2015/02/volodymyr-yaniv-do-velykoji-mety/> (in English).

Nataliia Dichek, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of History and Philosophy of Education Institute of Pedagogy, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Research interests: history of Ukrainian and foreign education, methodology of historical-pedagogical research, pedagogical personalistics, foreign Makarenko studies, issues of educational philosophy.

NATIONAL IDENTITY FORMATION IN UKRAINIAN DIASPORA PEDAGOGY: COMPARATIVE REFLECTIONS ON THE IDEAS OF VOLODYMYR YANIV AND HRYHORII VASHCHENKO

Abstract. The article presents the author's reflection on the contribution of prominent representatives of the Ukrainian pedagogical diaspora of the 20th century — Volodymyr Yaniv (1908–1991) and Hryhorii Vashchenko (1878–1967) — in the context of developing approaches to shaping national identity among contemporary Ukrainian school and university youth, aimed at fostering the nation's development and the conscious defense of the state's sovereignty.

The purpose of the article is, through comparative analysis of the ideas of H. Vashchenko and V. Yaniv regarding the foundations and methods of implementing a nationally oriented educational strategy, first, to demonstrate the evolution of Ukrainian pedagogical thought; second, to formulate general recommendations based on the reflections of these educators, which have not lost their relevance and can serve modern teachers in fostering national and civic identity, dignity, historical memory, and patriotism among young people.

The research is based on the theory of cultural memory as a representation of the collective past endowed with an identificatory function (M. Halbwachs, J. Assmann, A. Assmann), as well as the concept of national identity (A. Smith). The methodology involves textual analysis using a hermeneutic approach to interpreting meanings addressed by the aforementioned scholar-educators, and a comparative analysis of their ideas grounded in the historical-genetic approach.

The validity of V. Yaniv's reasoning about the necessity of identification (with the nation and its heroes) as the foundation of educating Ukrainian patriots has been substantiated, along with his idea of the Ukrainian educational ideal as “an engaging image of the statesman-patriot,” who independently constructs his own identity through action. The contemporary significance of H. Vashchenko's conclusion has also been argued: heroism manifests not only in action, but also in its motivation and ideological foundation, since a heroic deed attains meaning only when it is grounded in service to an idea — the Homeland.

Keywords: V. Yaniv; G. Vashchenko; national identity; educational ideal; historic memory; ethnonational archetype; Statesman-Patriot.